

A HALHATATLAN KEDVES.

Irta : Édouard Herriot.

Az illusztris szerző világsikerű Beethoven életrajzából közöljük engedélyével ezt az érdekes magyar vonatkozású részletet.

AMEG NEM ÉRTETT Fidelio balsikeréért legalább érzelmi életében kapott talán kárpoztást Beethoven? 1806 nyarán néhány hónapot Martonvásáron töltött barátainál, Brunszvikéknál és itt, állítólag eljegyezte magát Terézzel. Attól a naptól kezdve — jó tíz éve már —, amikor a grófné leányaival Bécsbe érkezett, és az *Ezüst Madárba* beköltözött, a nagy zenész szerelmi sorsa mintha csak összeforrott volna ezzel a családdal. Hárman voltak nővérek : Mária-Terézia, Jozefin és Sarolta ; fivérük Ferenc, Giulietta Guiccardi unokatestvérék volt.

Beethoven zongoraleckéket ad Teréznek, technikai hibáit javíthatja és hogy elszórakoztassa, a kisebb színházi eseményekről beszélget vele ; elkíséri az Augartenbe a délelőtti hangversenyekre. De Teréz, aki a legkevesébbé nagyvilági a három nővér közül, hosszú hónapokat tölt falun, csak levelekből értesül a családi estélyekről, amelyeken Beethoven játszani hajlandó s a művész gyöngéd érzelmeiről Jozefin nővére iránt. Nem mintha megvetné a világi örömeket, Hevesy András közli egy levélkéjét, amelyben egy pár fehér cipőt kér nővérétől, Saroltától egy álarcosbálra ; a kéréshez ezt a hitvallást fűzi : «Élni és szeretni, a többi mind semmi». Azok a virágzó fiatal lányok, akik Beethoven életében helyel-közzel felbukkannak s akiket elég egy vonással csak úgy általában jellemezni, mintha valamennyien, nem annyira szenvedélyesek, de legalább is igen fogékonyak lettek volna a szerelmi figyelmességek iránt. Olykor két csata közt egy magyar tiszt tűnik fel a martonvásári uradalom szemhatárán ; az ifjú szívek hangosabban dobognak ; a testvérek gratulálnak egymásnak vagy vigasztalják egymást ; Haydnt vagy Beethovent hallgatják ; Schillert olvassák. Ezekről a kalandokról vagy apró cselszövényekről olyan törekenyek a bizonyítékok, hogy le kell mondani a jólétesültségről. Nem valószínűtlen, hogy a félnék Beethoven, mikor a meglehetősen kotnyeles unokanővérnél és egy igen ostromolt fiatal özvegnél hajótörést szenvedett, Teréznél keresett menedéket, akit valami könnyebb szépséghiba nem állított a bécsi nőhódítók sürgölődésének középpontjába. A rathaus-beli kiállítás csak kevésbé kifejező képpel szolgál róla, egy egészen köznap, jellegtelen metszettel. Azt azonban tudjuk — s idővel mindinkább

meggyőződünk majd róla —, hogy Terézben határtalanul gazdagabb lélek lakik, mint nővéreiben és unokatestvérében. Akkor éppen nagy szenvedésen esett át; egy katona, akit szeretett, elesett a Franciaország ellen vívott küzdelemben. Rosszul ismerjük, de felismerjük benne mindazt, ami a hősi léleknek kitevője. Vajjon ki szánta el rá magát kettőjük közül az első vallomásra? Teréz, mint ismeretes, így mondja el a dolgot: Egy vasárnap este, a holdfényben, Beethoven, aki a zongoránál ült, leütött néhány mélyenzengő akkordot, azután «titokzatos ünnepélyességgel» belekezdett Sebastian Bachnak ebbe a dalába: «Ha nekem adnád szívedet, legyen az először titok, kettőnk közös gondolata, melyet senki ki nem találhat!» Brunszvik grófné és az öreg plébános tapintatosan elaludtak, Ferenc elábrándozik és Teréz megremeg. Őszintén szólva ez a jelenet előbb történhetett az 1806-os martonvásári tartózkodásnál, mert Beethoven abban az időben, mikor Teréznek vallomást tesz, éppen Fideliót írja és szinte szédült a munka mámorától, Teréz a benne lakozó teljes őszinteséggel és szilajsággal remeg meg. «Eddig ahhoz a kisgyermekhez hasonlítottam, aki a tündérmesékben kavicsot szedeget és nem látja a csodaszép virágokat, amelyek útjában nyílnak». A toscanai nagyherceg vallomásának nem akart engedni; a zsenitől meg hagyja indíttatni magát.

Giulietta, Jozefin, Teréz, Beethoven sorra mind a háromnak ajánlja félénk és nyugtalan szívét. Vajjon melyiknek írta a három lán-goló levelet? (*Angyalom, mindenem, énem.*) Három levelet? Vagy talán csak egyet, több izben újra kezdve. Elnézem, mikor a sor rám kerül, a ceruzával írt tíz oldalt, amelyet a berlini Staatsbibliothek őriz s amelyet Thayer hibátlanul hozott nyilvánosságra. Lehetetlen kicsikarni titkukat. Az írás, amely eleinte szabályos, lassan-lassan kuszává válik s a végén már csaknem olyan olvashatatlaná lesz, mint a társalgási füzetekben. Az első és híressé vált mondata: *Mein Engel, mein alles, mein ich*, még nyugodt, szinte pihent kézzel íródott. Az utolsó szavakat: *Ewig dein, ewig mein, ewig uns* rendetlen kacskaringók kísérik. Olyan ez, mint valami szonata, andantéjával, prestójával és finaléjával; Romain Rolland bebizonyította, hogy ez a levél 1812-ben íródott. De kinek volt címezve? Ki volt az a Halhatatlan Kedves, akit Beethoven olyan sokáig szeretett, és úgy sajnálta, hogy nem élhet állandóan együtt vele.

Eredményesen meg lehetne talán kérdezni a magyar földnek attól a kis darabkájától, ahol ez az idill kivirágzott s ahol Beethoven az *Appassionátát* valószínűleg befejezte. Martonvásár körülbelül harminc kilométernyire van Budapeستől azon a hatalmas síkságon, amelyet a Duna öntöz, annak a pusztának a szívében, amely nem sokkal fásabb, mint a mi Beauce-unk, olyan vidéken, ahol a láz pusztít. A nagy mezőváros, a rajta keresztül haladó poros országúttal, fehérre vagy sárgásra meszelt alacsony házaival olyan, akár az ország többi falusi települése. Itt is, ott is zsivalygó gyermekhadak, ünnepélyesen megfeszített

nyakú libafalkák vagy disznócsapatok torlaszolja el a csenevész ákakkal szegélyezett utat. A falu közepén üde fáktól körülvéve, mint valami váratlan és egyszerre fölfedezett oázis, nyúlik el a martonvásári kúria hosszú homlokzata, oldalt kápolnával és csipkés oromzattal ékesen. Bennünket csak a park érdekelhet, a park, amelyben a helyi hagyomány szerint semmi sem változott Beethoven óta. A magyar ős ámbrazsín, hol aranyba, hol rezes rőtbe csillanó, narancs- és bíborárnyalatokkal tarkázott világításában a sziget, a rajta borongó berek, a sötét pihés fiatal hattyúk, a szálás sudarú hársak, a nyírfák gyöngyfényű kérgükkel ha nem is káprázatos, de elmélyedt tájképet alkotnak. A tisztáson, azon a helyen, ahol Beethoven, mint mondják, Terézzel találkozni szokott, hogyné találnók meg a százados tölgyet és a régi padot. Az ember Ermenonvillere vagy Cappetre gondol, ezekre a tudósan természetes parkokra, amelyeket Rousseau emléke tölt meg templomokkal és sírkövekkel, II. József és Pücker-Muska alkotásaira. Teréz leányi kegyeletből egy keskeny fokra állítja ezt az urnát; itt áldozza magát hűségesen betartott elhatározással az *Igazság Papnője* szerepének. Bőséges cirádák javítják némiképp a homlokzat köznapi rútságát. Különbözik magában a kúriában semmi sincs már, ami Beethovenre emlékeztetne; zongoráját átvitték a budapesti múzeumba; az összes helyiségeket restaurálták; de azt mondják, hogy amint a kastély átalakítása alkalmával megfigyelték, Teréznek és vendégének szobái egymásba nyíltak. Elég diszkrét és eléggé vitatható nyom.

Ennek az uradalomnak megvolt a maga története, a korompai Brunszvik grófok idősebb ágának tulajdonához tartozott; a császárnőkirálynő adományozta 1762-ben Teréz nagyapjának, I. Antalnak. Ebben az időben a törökök tartották elfoglalva az országot és pusztították azt. Csak Ferenc grófnak, II. Antal fiának igazgatása idején kapta a kastélyt azt a külsőt, amelyet mai napig is megtartott; ettől kezdve igazi paradicsomnak számít. Romain Rolland közlése szerint «gazdag kultúrája és kifinomodott ízlése» van ennek a családnak, «művészkedvelők, tudományszomjasak és különösen érdeklőket a pedagógia». Ügylátszik liberális náluk a levegő; Teréz apja szenvedélyes párthíve volt az amerikai felkelőknek; maga Teréz is kijelenti, hogy megtanulta csodálni Washingtont és Franklint. Mikor a család 1899-ben Geyza gróf halálával megszűnt s a birtokot először József főherceg, később pedig Dreher Jenő megvásárolta, a régi emlékek szétszóródtak. Teréz *Emlékirataiból* azonban tudjuk, hogy minden hársfa valamelyik barátnőjének vagy barátjának nevét kapta. Beethovennek is megvolt a fája és a neve is bele volt vésve; 1919-ben vágták ki a bolsevista válság idejében. A kastéllyal együtt eladták a szép műgyűjteményt is, amelyben Beethoven arcképe helyet foglalt, az, amely később Capponi marquise tulajdonába került és Firenzébe vitték át. Beethoven martonvásári tartózkodását illetőleg alig néhány sorra vagyunk utalva Teréz grófnő memoárjaiban: «Ekkor kötődött meg

vele az az őszinte és gyöngéd barátság, amely sajnos, nagyon korai haláláig tartott. Eljött Budára és Martonvásárra is és szíves fogadtásban részesült a mi társadalmi köztársaságunkban, amelynek igen kiváló férfiak és nők voltak tagjai». Beethoven különben több év óta járt már Magyarországra; 1800 március 7-én a Budai Színházban hangversenyt adott, amelyet igen élénken dicsért a *Magyar Kurir*, Kismartonban is időzött az Esterházyaknál (Kismartont ma Eisenstadt-nak hívják s az Ausztriának jutott Burgenlandban van). Kismarton sokkal gazdagabb díszes emlékekben; Eszterházában, helyesebben a kerti színházban játszották Haydn műveit; Eisenstadt és a nagy kastély közelében, amelyet a család 1805-ben kibővített, Maria-Einsiedelben temetik el a herceg dicsőséges karmesterét és semmi kétség, hogy Beethovennek is szándékában volt elzarándokolni oda, amit azóta a hagyomány szentesített.

Teréz eljegyzését illetőleg csak igen homályos utalások birtokában vagyunk. Ő lett volna talán, mint Thayer hiszi, a Halhatatlan Kedves? A legjobban értesült szerzők, Nohl vagy Tanger ellentmondanak ebben egymásnak vagy megcáfolták őket. Teréz önéletrajza, amelyet La Mara 1909-ben adott ki (*das Geheimnis der Gräfin Brunszvik*) legalább negyven évvel íródott az esemény után, amely bennünket egész földi létében legjobban érdekel. Teréz 1856 szeptember 17-ig élt, neve és kalandja számos regényt ihletett. Néhány új útbaigazítást lehet remélni attól a munkától, amelyet Czeke Marianne kisasszony kezdett, aki annyi gonddal működik Budapesten az Egyetemi Könyvtárban. Mivel az első magyar népiskolát 1828-ban Brunszvik grófnő alapította, gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyminiszter elrendelte Teréz naplójának kritikai kiadását. Hálásak lehetnek neki érte; ezek a német nyelven írt vallomások több mint harminc kötetre rugnak, amelyhez harmincöt köteg különféle jegyzetet kell még számítani. Ezek az értékes okmányok Teréz dédunokájának, De Gerandó Irén úrasszonynak, született Teleki grófnőnek birtokában vannak. Eddig még semmi olyan szöveget nem fedeztek föl, amely hinni engedné, hogy egyéb is állott volna fenn Teréz és vendége közt igazán őszinte és bensőséges barátságnál; az eddig áttanulmányozott húsz kötetben mindössze öt meglehetősen semmitmondó említés történik Beethovenről; csak az ötödik tartalmaz bizonyos érdekes megjegyzéseket. Teréz itt barátjának jellemét dicséri, úgy, ahogy azt értékelni tanultuk. «Amit akar — írja róla —, azt hatalmas erővel akarja, de nem akarja, csak a jót». Egy egészen egyszerű mondat gondolkodóba ejt. A nőkkel szemben gyöngéd figyelmességeket tanúsít, de érzelmei velük szemben, szűziesen tiszták. (*«Gegen Frauen hegt er eine zarte Achtung und seine Gefühle für dieselben sind jungfräulich rein.»*)

Az 1805-ik esztendőhöz, amelyet a *Fidelio* megalkotása és simítgatása foglal le, fűződik egy zongora szonáta (op. 54), amelynek két előadási tempója van (*tempo di minuetto, allegretto*). Sokszor igazság-

talán túlértékelt vagy aláértékelt, csiszolatlan, a rendes formákon kívül eső ez a szonáta, de első részében, ahol már kicsillan az ötödik szimfónia egy motívuma, csupa tűz, második részében pedig szinte az önkívületig gyötrődő. A nagy drámai erőfeszítést követő idő jelentős műve a *negyedik szimfónia* (bé mol op. 60), amely a kéziratok tanúsága szerint 1806-ban íródott. Hogy Beethovent igazán megért-hessük és a maga teljességében élvezhessük, fontos, hogy alkotásait ne kiadásuk, hanem keletkezésük sorrendjébe helyezzük. Így jogosan feltételezhetjük, hogy a repeső bé mol adagio azzal a témával együtt, amelyet a hegedűk adnak át a klarinétnak és a fuvolának, Teréz inspirálta. Készséggel elhisszük, hogy az egész mű eredetét ebben a szerelmes énekben kell keresni, egy különösen gazdag leleményű allegro lobogó heve vagy gyöngéd finomságai szintén ide vezetnek vissza. Ismételten és felfigyelték az üstdobok ügyes felhasználására, arra a morajlásra, amellyel a kvartettet kísérik és az adagio témájának ütemét kihangsúlyozzák. De ezek a részletek elvesznek a hatalmas lendületben, amely az egész művet ragadja.

Soha nem kapott áhitott asszony pompásabb ajándékot; Beethoven szimfónikus alkotásában nincs egyetlen elmélyültebb, bensőségesebb költemény ennél. Olyan, mintha ott született volna az erdőszélen, a martonvásári tó partján, ezen a zenétől elvarázsolt, mélabútól fátyolos tájon. Szavak nélkül is mennyivel forróbb még, mennyivel színesebb ez az inspiráció, mint az, melyből a *Fidelio* született! Semmi tétovázás, vagy amint a festők mondják, semmi átfestés, a témák határozott körvonalakkal jelentkeznek. A menuett úgy remeg fel, mint az ancien régime hazajáró lelke. A Brunszvik-kastélyban még őrzik az egykori szokásokat Antal grófra való tekintettel; itt még járja a csipkés ingmells a háromszögletű kalap és a parkban a visszhang úgy zeng, akár az, melyet Beethoven triójában a kürt és az oboa egyesített hangja fejez ki. És a nyitányban éppen úgy, mint a finálé csillogó gazdagságában a jókedv úgy ragyog fel, mint a kibukkanó napsugár; vagy helyesebben valami hatalmas életakarás, valami állandó és szenvedélyes lendület szabadítja fel a zenekart a lelkesedés végső kitörésére.

DAL ESŐ UTÁN.

*A békák ittas szájjal
rekedt dalukat fújják,
a széllebélelt felhők már
kirázták kabátjuk ujját.*

*Esőcseppek koppannak
tűnő pillanatokra,
tücsök zenél, ráborul
sátorul a málnabokorra.*

*Keressük talán ki most
ezt a furcsa koszinuszt,
aztán, majd recitáljuk
Plátont vagy Augusztinuszt.*

*Vagy tán nyíltó álmaimat
kellene szedni dalba? . . .
De ni, a friss, puha sárba
beledobbant egy alma.*

Kiss Tamás.